

ПРЕСЪХВАЩИ
ЕЗЕРА


МАЙМУНИ
ОТ ЕТИОПИЯ





NATIONAL
GEOGRAPHIC
БЪЛГАРИЯ



Светлина
върху
голямата
загадка



Сложният път на живота
от микроби към животни



МАРТ 2018 г.

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG

ISSN 1312-6571

5

ав.

03



9 771312 657220

| СЪДЪРЖАНИЕ

МАРТ 2018 Г. • БР. 3 (149) • ОФИЦИАЛНО ИЗДАНИЕ НА НАЦИОНАЛНОТО ГЕОГРАФСКО ДРУЖЕСТВО

РУБРИКИ

СТАТИИ

ОБРАЗИ

Вашата снимка

ГЛОБУС

Гъбите набират популярност, ключ към преекламписята, полет в черупка, кафе за дълголетие, гълъби с мисия

НАПРЕД

Имунотерапията и борбата с рака

68 | ЖИВОТ СРЕД РАЗВАЛИНИТЕ

Сирийската гражданска война превърнала кварталите им в купчини отломки. Днес предизвикателството е да се възстанови загубеното.

Текст: Кейлън Хоган Снимки: Себастиан Листе



22 | КОГАТО ЖИВОТЪТ СТАНА СЛОЖЕН

Как така животът на Земята е преживял експлозивен преход от прости микроорганизми към големи, сложни създания?

Текст: Дейвид Куомън

Снимки: Дейвид Лийтшуагър

42 | ПРЕСЪХВАЩИТЕ ЕЗЕРА ПО СВЕТА

Затоплящият се климат, сушата и прекомерната консумация на вода източват някои от най-големите езера на планетата, застрашавайки природата и хората.

Текст: Кенет Р. Уайс

76 | ТРЕВОПАСНИТЕ МАЙМУНИ ОТ ЕТИОПИЯ

Опазването на саваната в резервата „Гуаса“ помага на геладите с „кървящи сърца“ да проспират – засега.

Текст: Крейг Уелч Снимки: Джефри Кърби и Тревър Бек Фрост

На корицата

Преди 635 млн. години – след дълга серия залежавания – ледът се разтопи и кислородът достигнал критичен праг, който позволил на по-сложни многоклетъчни организми да процъфтяват. В камбрийския период животинските видове такива, каквито ги познаваме, експлодирал в своите безбройни форми.



КАФЕ = ПО-ДЪЛЪГ ЖИВОТ?

Текст: Катрин Цукерман

Добри новини за любителите на кафето. Ново проучване показва, че хората, които пият две-три чаши кафе на ден – със или без кофеин, – може би има по-малък шанс да умрат от определени болести, отколкото онези, които не пият.

Изследването, смятано за най-голямото подобно досега, проследило над 500 000 души от 10 европейски страни в продължение на 16 години. Според епидемиолога Марк Гюнтер, ръководител на проучването, то установило, че – в сравнение с непиещите – пиещите кафе демонстрират признаци на по-здрав

черен дроб и кръвообращение – както и по-ниски нива на възпаления. Резултатите също така показват – казва Гюнтер, – че „по-високата консумация на кафе се асоциира с понижен риск от смърт по всякакви причини“, включително сърдечносъдови заболявания и такива на храносмилателната система.

Предишни изследвания с по-малък мащаб са установили връзка между пиенето на кафе и по-голямата резистентност към някои заболявания, но резултатите на Гюнтер предоставят най-сигурни данни към момента. „Най-поразителна е връзката с болестите на храносмилателната система – казва той, – която е най-силна при фатални заболявания на черния дроб.“

Следва да се установи на какво се дължи благотворното въздействие на кафето.

Ново проучване показва, че пиенето на няколко чаши кафе на ден може би понижава риска от преждевременна смърт.





ОТПРЕДИ 508 МИЛИОНА ГОДИНИ Запазен в шистите Бърджис в Британска Колумбия, червеят *Canadia spinosa* бил част от взрив на биоразнообразието по време на камбрийския период, който сложил началото на повечето основни животински групи, съществуващи днес.



ДО ДНЕС Приликата между този съвременен многочетиност червей и камбрийския му роднина говори за начин на живот, който не се е променил много.

КОГАТО ЖИВОТЪТ СТАНАЛ СЛОЖЕН

Как така животът на Земята е преживял експлозивен преход от прости микроорганизми към големи, сложни създания – при това два пъти?

останали сравнително ниски за още 1 млрд. После, преди 717 до 635 млн. години, настъпила серия от ледникови периоди, толкова всеобхватни и тежки, че вероятно са замразили цялата планета – ситуация, наричана от някои учени „ефект на снежната топка“. През този период нивата на кислорода отново се покачили.

Голямото заледяване приключило, когато вулканични изригвания изхвърлили въглероден диоксид в атмосферата, създавайки ранен



СЪЩЕСТВА ОТ ЕДИАКАРИЯ

Първите големи, сложни в биологично отношение организми се появяват във фосилната история преди около 570 млн. години по време на едиакария. Познати само чрез отпечатъците, които меките им тела са оставили в калта или пепелта, организмите от едиакария като този *Fractofusus misrai* от Нюфаундленд не са свързани и не приличат на никое от съществата, живеещи днес. Телесният план на *Fractofusus*, съставен от все по-малки повтарящи се елементи, увеличавал телесната му повърхност, за да се храни по-добре, абсорбирайки хранителни вещества от морската вода.

парников ефект, който затопил планетата и разтопил океаните. Друго кратко заледяване преди около 580 млн. години, известно като Гаскиърско, може и да не е било глобално, но замразило дълбоко Нюфаундленд и други места. Всички тези промени предшествали най-ранната поява на съществата от едиакария във фосилната история. Дали краят на ледниците, увеличаването на наличния кислород и еволюцията на по-сложни клетки

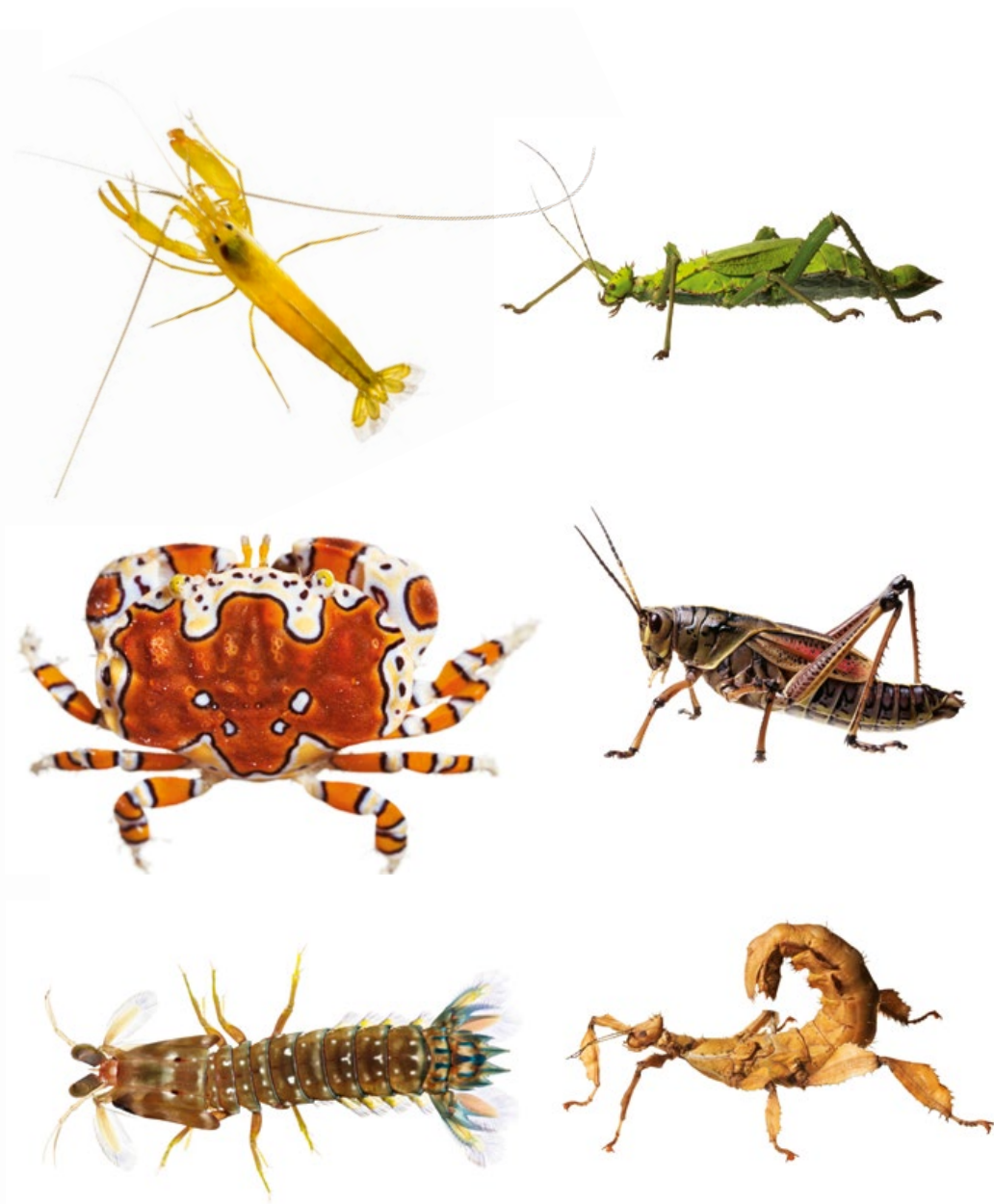
са позволили на съществата от едиакария да процъфтят? Може би.

Също толкова загадъчна е и връзката им с живота днес. Изтъкнатият немски палеонтолог Адолф Сайлахер ги класирал като принадлежащи към свое собствено царство, различно от животинското, заради това, което наричал техен „уникален, „съшит“ тип биологична конструкция“. „Съшитият“ ефект изглежда предлагал структурна стабилност, която може би е компенсирала липсата на скелет. Вероятно „съшиването“ и формата на перо също са подпомагали максималното увеличаване на повърхността, за да могат да абсорбират по-добре хранителни вещества чрез покривката си.

Изхранването изглежда е било проблематично за съществата от едиакария, защото, както разкриват фосилните находки досега, почти никое от тях нямало уста. Нито черва, нито анус. Нито глава, нито очи, нито опашка. В някои случаи имали нещо като закотвящо разширение или диск в единия край, сега известно като смукалце, което се захващало за морското дъно и позволявало на перовидното същество да се вее изправено във водата. Много области от морското дъно по това време били покрити с дебел килим от микроорганизми, който помагал да се стабилизира утайката, подобно на слой втвърдена пръст. Но перовидното създание не било растение – фотосинтезата не би могла да го подхранва, – защото много същества от едиакария живеели в дълбините, поне на хиляда метра под водата, където не прониквала светлина.

Ако не могли да се хранят и да фотосинтезират, как са се препитавали? Водещата хипотеза за повечето организми от едиакария е осмотрофията – фантастична дума за един много първичен процес: приемането на разтворени хранителни вещества чрез осмоза, или абсорбиране през външната мембрана, което е осигурявало оскъдно препитание. Някои учени са се съсредоточили върху друг пленителен аспект на много организми от едиакария: по-фината им конструкция. На пръв поглед изглеждат като съшити, но





ТИП ЧЛЕНЕСТОНОГИ

ГОСПОДСТВАЩАТА КЛАСА

Ако съдим по броя видове и явното им изобилие, членестоногите несъмнено са най-доминиращият на планетата тип или основен отдел в животинското царство. С типични общи белези като например твърдия екзоскелет, типът включва над 1 млн. познати вида, сред които (по часовника от горе вляво): алфеидите, хетероптерикса, късокрилата ромалея, страшилката, ракът богомолка и крабът клоун. Смята се, че още милиони други видове са непознати за науката. Членестоноги, наречени трилобити, са били една от най-разнообразните групи животни по време на камбрия и ордовика, който го последвал. Варовиковият къс вляво, на 452 млн. години, е уловил ордовикова менажерия, включително различни бодлокожи и трилобити като *Ceraurus*, костенуркоподобната форма в левия край.

наследници под различна форма? И ако крайт им не бил толкова внезапен и абсолютен, какво е сложило край на съществата от едиакария, които вид след вид потънали в небитието?

Саймън Дарок предлага един възможен отговор. В следобед, когато посетихме Мистейкън Пойнт, Дарок извади от раницата си нещо изненадващо: плоски кафяви камъчета от скалите от късния едиакарий, които изучава в Намибия. Беше ги донесъл от лабораторията си, за да ми покаже някои следи от фосили. Следите от фосили са запазили свидетелства за животинска дейност – движение, дъвчене, дефекация, – запечатани в камъка. Това е отпечатък от поведението, не от телесната форма. Всички подобни следи от едиакария са забележителни, защото повечето същества от тази епоха не могли да вършат тези неща: да се движат, да дъвчат или да отделят екскременти. „Това е много

времето си. Червеите се вкопавали, червеите се измъквали, пробивайки килима от микроорганизми, и вероятно си похапвали направо от съществата от едиакария. В едно скорошно изследване Дарок и съавторите му (ръководени от Джеймс Шифбауър и включващи Лафлам) нарекли този ранен етап на камбрийския период „Света на червеите“. Това не било място за същества от едиакария.

Изобилието на червеи не било единственият фактор, който пратил съществата от едиакария в забвение и отключил камбрийския взрив – имало също и промени в химическия състав на океана, които позволили на животните да се сдобият с твърди части (богати на калций скелети, зъби и черупки), увеличен брой модели на придвижване (не само заравяне) и хищнически навици освен всичко останало. Но този гъмжащ от червеи преходен период в края на едиакария може би е изиграл ключова роля. Няколко

ВЪЗХОДЪТ НА ЧЕРВЕИТЕ БИЛ ЛОША НОВИНА ЗА СЪЩЕСТВАТА ОТ ЕДИАКАРИЯ.

статична, неподвижна екосистема“ – каза Дарок, имайки предвид прословутите с богатството си скали от ранния едиакарий, върху които стояхме.

По-късният едиакарий, както разкриват скалите в Намибия, е бил много различен. Една от големите разлики, каза той, била, че „за пръв път имаме пълно заравяне“. Тези следи били сигнал за някаква голяма промяна от едиакария до камбрия. Червееподобни създания отдавна се гърчели по морското дъно; но сега те вече копаели тунели в него. Дарок ми показва малка каменна плоча, белязана с пунктирани следи. „На повърхността са, после изчезват, после пак излизат отгоре“. Това бяха доказателства за организъм със сложна мускулатура. Ако се е движел по този начин, значи е имал преден и заден край.

На предния край вероятно е имал уста. В устата – може би зъби. Това били необикновени нови инструменти и способности за

седмици след посещението ни в Мистейкън Пойнт разговарях с Джеймс Гелинг, водещ изследовател на едиакария. Отиди до планините Флиндърс в Южна Австралия, близо до Едиакарските хълмове, каза ми той по телефона от офиса си в Аделаида, и разгледай първите образували се камбрийски седиментни пластове. „Приличат на швейцарско сирене.“ Целите прокопани от червееподобни създания, които преобърнали пясъка и рециклирали мекотелните същества от едиакария. „Ето къде започва камбрийят – каза Гелинг. – От появата на мускулатурата за копаене.“

Гай Нарбон от университета „Куийн“ в Онтарио до голяма степен е съгласен с важността на копаенето. Но заедно с дипломатката си Кала Карбън той е отвел Света на червеите още една крачка напред. Въз основа на внимателен анализ на фосилни следи от късния едиакарий и ранния камбрий

П Р А З Н И

Затопящият се климат, сушата и прекомерната консумация на вода източват някои от най-големите езера на света, застрашавайки местообитания и култури

ЕЗЕРОТО ПООПО

Сухото, покрито със сол дъно на боливийското езеро се простира до хоризонта. Лодките са заседнали; рибата и птиците ги няма. Рибарите, които зависели от езерото, се преселват – диаспора, породена от сушата.



E 3 E P A





ЕЗЕРОТО ПООПÒ, БОЛИВИЯ

СНИМКИ: МАУРИСИО ЛИМА



Деца в Япаяпани се учат как да плетат слама, за да могат, като пораснат, да изкарват пари от продажбата на шапки, ключодържатели, обеци и други ръчно изработени предмети. Хората от народа уру, останали в малките рибарски села, се борят за оцеляване, надявайки се тяхното пресъхнало езеро да се завърне.

NGM MAPS (ВСИЧКИ)



– каза ми Пийко Сола. – Преди 30 години езерото покриваше 3000 кв.км. Трудно ще се възстанови.“ Край едната лодка бяха захвърлени чифт гумени ботуши. Под ослепителното слънце проблесна рибешки череп, избелял до искрящо бяло. Вятърът внезапно затихна и обви в тишина постапокалиптичната сцена. Ако водата е живот, то тук липсваха и двете.

ПО ЦЕЛИЯ СВЯТ климатичните промени затоплят много езера по-бързо в сравнение с океаните и въздуха. Топлината ускорява изпаряването и в съчетание с лошото човешко управление засилва недостига на вода, замърсяването и загубата на местообитания за птици и риби. Но макар „следите от климатичните промени да са навсякъде, те не изглеждат по един и същи начин при всяко езеро“ – казва Катрин О’Райли, воден еколог в Илинойския държавен университет и съръководител на екип от 64 учени, следящи състоянието на езерата по света.

Например в ез. Тай в Източен Китай замърсяването с торове от фермите и отпадните води стимулират „цъфтежи“ на цианобактерии, а топлата вода благоприятства растежа. Организмите застрашават питейната вода на 2 млн. души. Ез. Танганика в Източна Африка се е затоплило толкова много, че заплашва улова на риба, който изхранва милиони бедняци в четири околни страни. Водата зад огромната стена на ВЕЦ „Гури“ във Венесуела е достигнала толкова критично ниски нива, че правителството трябвало да отмени учебни дни в училищата в опит да ограничи консумацията на електричество. Дори Панамският канал, чиито шлюзове наскоро бяха разширени и направени по-дълбоки с цел да пропускат гигантски търговски кораби, има проблеми с дължащите се на Ел Ниньо по-малко валежи, които засягат изкуственото ез. Гагун. То не само осигурява вода за функционирането на шлюзовете, но е и източник на питейна вода за голяма част от страната.

От всички предизвикателства пред езерата в нашия затоплящ се свят най-страшките

примери касаят затворените водосборни басейни, където водата се влива в езерата, но не изтича в реки или в морето. Тези безотточни езера обикновено са плитки, солени и свръхчувствителни към смущения. Изчезването на Аралско море в Централна Азия е катастрофален пример за това какво може да се случи с подобни затворени басейни. В този случай основните виновници били амбициозните напоителни проекти на СССР, които отклонили подхранващите го реки.

Подобни сценарии се разиграват около безотточни езера на почти всички континенти – комбинация от прекомерна експлоатация и все по-тежки засушавания. Съпоставянето на сателитни снимки разкрива шокиращи резултати. От 60-те години насам ез. Чад в Африка се е свило до сянка на предишния си обхват, пораждайки влошаващ се недостиг на риба и вода за напояване. Разселени лица и бежанци, които понастоящем зависят от езерото, подлагат ресурсите на допълнителен натиск. Лишенията и напрежението в горещия и сух Сахел водят до конфликти и масови преселения.

Някога ез. Урмия в Иран било второто най-голямо соленоводно езеро в Близкия изток след Каспийско море. Но през последните 30 години то се е свило с около 80%. Фламингите, които се гощавали с ракообразните артемии, са почти изчезнали. Същото се отнася за пеликаните, чаплите и патиците. Останали са само кейове, които не водят никъде, заседнали в тинята ръждясали корабни туловища и гола бяла солена равнина. Шибашите дъното ветрове разнасят солена прах по обработваемите площи и постепенно отнемат плодородието на почвата. Задушливите солени прашни бури възпаляват очите, кожата и белите дробове на хората в Тебриз – град с над 1,5 млн. души на 90 км от тук. А през последните години примамливите тюркоазени води на Урмия се обагрят в кървавочервено от бактериите и водораслите, които цъфтят и променят цвета си, когато солеността се увеличи и слънчевите лъчи проникнат в плитчините. Много от туристите, които по-рано



ЕЗЕРОТО УРМИЯ Реза Манафзаде работи в овощна ферма на края на соленото езеро, където дърветата се напояват с рециклирана фабрична вода, докарвана с цистерна. „Притеснявам се за бъдещето на сина ми – казва той. – Ако в Иран няма да има вода, децата ни ще загубят интерес към страната си.“



Скоро патиците, чаплите, фламингите и другите птици, които обичайно населяват езерото, започнали да гладуват или умирали, или пък отлетали. При рязко изпаряване през 2015 г. останалата част от езерото изчезнала, тъй като свръхзаtoplениите води били издухани от ветровете на Алтиплано. Правителството обявило Поопо за кризисна зона. Изпратило на всички семейства в околните села по малко паста, ориз, олио и захар. После дъждовете запълнили част от езерото и подтикнали в началото на 2017 г. федералните власти да празнуват и да пуснат снимки от хеликоптер. Само че малко по-късно боливийският президент Ево Моралес направил обиколка на езерото и потвърдил това, което местните хора вече знаели: плиткият пласт вода бързо се свивал. Сателитни снимки от октомври 2017 г. отново показали едно почти пресъхнало езеро.

Моралес се опитал да отклони от властите каквато и да било вина за кризата, изтъквайки естествените цикли на пресъхване и възстановяване. Факт е, че езерото пресъхвало и се възстановявало, за последно в средата на 90-те години. Въпреки това учените твърдят, че оттогава нещата са се влошили. А сега басейнът и бедните местни хора се намират в много по-несигурна ситуация.

П О ПЪТЯ към село Пуняка Тинта Мария гледахме възрастен мъж с гумени ботуши, който се беше навел и с къса мотика разбъркваше глина със солената вода, която беше измъкнал от изкопан на ръка кладенец. Всеки ден откакто езерото пресъхнало, Фелис Маурисио се бяхти с калните си дрехи да прави кирпич. „Нямаме езеро – казва той. – Нямаме риба. Нищо нямаме.“ Маурисио е наследник на дълго родословие местни рибари. Той е уважаван старейшина уру и е известен с майсторството си да свързва гигантските папури *тотора* в малки рибарски лодки *балса*.

Според него той, жена му и дъщеря им са сред малкото семейства, останали в кирпичените къщи със сламени покриви по бреговете



ЕЗЕРОТО ТАНГАНИКА, ТАНЗАНИЯ

СНИМИ: МАЙКЪЛ КРИСТОФЪР БРАУН



Сутрешният улов в с. Кибиризи се състои от сардини. Количествата намаляват, тъй като твърде много лодки преследват твърде малко риба в африканското езеро, граничещо с Танзания, ДР Конго, Бурунди и Замбия. Затоплянето на езерото води до по-малко водорасли и съответно по-малко храна за рибата.



| РЕПОРТАЖ | СИРИЯ

Живот сред развалините

Сирийската гражданска война превърнала кварталите им в купчини отломки. Днес, когато в Алепо се завръща крехка нормалност, предизвикателството е да се възстанови загубеното.



Момче минава пред бивше училище и гжамия в квартал Сукари в южно Алепо. Джамията се възстановява, но повечето околни сгради още са в развалини.



ТЕКСТ: **КЕЙЛЪН ХОГАН**
СНИМКИ: **СЕБАСТИАН ЛИСТЕ**

От третия етаж на една порутена сграда бо-годишната Амира Гарман гледаше към училището „Ал Ярмук“ отгатак улицата, чийто физкултурен салон беше осеян с гилзи и едно самоделно оръдие.

Семейството на Гарман живеело на последния етаж, понастоящем бъркотия от срутени стени и отломки. На тяхната улица магазините отново бяха отворили сред руините; хората се препъваха със забити в земята очи. Докато боевете продължаваха на други места, в Алепо се завръщаше крехка нормалност.

Кварталът Каласе в сриналата източна част на Алепо бил обграден от сирийската армия след многомесечната правителствена обсада, целяща да отвоюва града от продемократичните бунтовници и други сили, обявили се срещу режима на президента Башар Асад. Някога най-големият сирийски град, Алепо бил дом на близо 4 млн. души, но стотици хиляди избягали. Същото направили милиони други из цяла Сирия през жестоката седемгодишна война. Над 400 000 загинали, а ООН обвинява силите на Асад в употребата на химически оръжия, причинили смъртта на множество хора в няколко града.

Преди три години Гарман и семейството ѝ избягали в провинцията.

„Една въоръжена групировка ни ограби“ – каза съпругът ѝ Салех, имайки предвид антиправителствените бойци, много от които по-рано били техни съседи. Салех прекарал една година в затвора, след като опозиционните сили намерили в дома му снимка на бившия президент, бащата на Асад. През декември 2016 г. армията отвоювала части от града. Година по-късно са се върнали около 300 000 жители.

ЕДИН ПЕТЪК СЛЕДОВЕД на площад „Саадала ал Джабири“ семейства се гощаваха със захарен памук и се катереха по огромните шарени



Сватба в „Рига Палас“ в Алепо е първото празненство в хотела от четири години насам – признак за завръщане се в града нормален живот. По време на близо четиригодишната обсада собственикът Наурас Рига и 45 служители живели в хотела близо до фронтната линия.



букви на надписа „АЗ ♥ АЛЕПО“, поставен миналата година за Световния ден на туризма. По-рано тук се стичали посетители от целия свят. Разкъсан плакат на порутена сграда гласеше: „Алепо е вашият град и има нужда да го защитите“. Пустият през войната площад кипеше от живот. Група младежи, които си приказваха за футбол, бяха дошли от Дамаск да учат архитектура и обикаляха с карти в ръце града, планирайки възстановяването му. Райан Алулу, на 18 години, се снимаше с майка си, която беше пътувала 10 часа с автобус от дома им в контролирания от опозицията Идлиб; някога пътуването отнемало 45 минути.

В обществения парк наблизо по маслиновите дървета бяха закачени снимки на неправителствени бойци, обявени за мъченици.



Горе: Момичета пеят през първия час за сена в училище „Ибн ал Нафис“ в квартал Ал Мясар в източно Алепо. Преди да затвори преди пет години, училището имало 15 000 ученици и 6 сгради. Отново отвори през октомври с 1 000 ученици. Силно пострадалите сгради били заменени със сглобяеми помещения. Долу: Друго училище – „Ал Ярмук“ в квартала Каласа – било база на опозиционните сили по време на конфликта.







Тревопасните маймуни от Етиопия

Опазването на саваната помага на геладите с „кървящи сърца“ да просперират – засега

Рошава мъжка гелада спира по време на сутрешното си изкачване на скала над Източноафриканската разломна долина. Стоотици маймуни от единствения тревопасен вид в света благоденстват в централната част на Етиопското плато, където селяните от Векове опазват растителността.



Геладите се хранят добре в района на общинския резерват „Менц-Гуаса“ (познат като „Гуаса“), защото растителността е разнообразна. Бившият войник Агмасу Гетанех охранява района от фермери, които незаконно пасат добитъка си, или от браконieri, косящи тревата.

годишно, изтласквайки хората, изхранващи се със земеделие, към още по-трудни за обработване земи. Добитъкът тъпче земята, а Етиопия притежава повече добитък от всяка друга африканска държава. Това преобръща деликатния баланс между местната флора и гризачите, а така намалява храната за всички – от абисинските зайци до етиопските ибиси. Такава е ситуацията в цяла Етиопия – почти навсякъде освен тук. В „Гуаса“ тревите са високи и полюшвани от вятъра като море, книфофиите и гигантските лобелии са оставени да растат на спокойствие с години. Местните селяни управляват това място. Сложна общинска система определя къде да пасе добитъкът, кой може да коси тревата и кога. В резултат тази територия, която е 6 пъти по-малка по площ от Найроби, е сред най-жизнените в Източна Африка. Почти една четвърт от ендемичните видове бозайници в страната живеят тук. А също и около 25 индивида от един от най-застрашените представители на семейство Кучета в света –

рижавият етиопски вълк. „Гуаса“ е гореща точка за антилопи клипшпрингери, цвети, златисти вълци и хиени. И за разлика от навсякъде другаде в Етиопия тукашните близо 800 бърбиви гелади живеят до голяма степен така, както са го правили от хилядолетия.

Дойдох в Етиопия да видя дали „Гуаса“ може да служи като модел за опазване на природата. Това, което открих, беше регион, който се променяше толкова бързо, че нямаше как да не се зачудя дали маймуните и фермерите в „Гуаса“ могат да се справят с идващите предизвикателства?

СЕДМИЦИ ПРЕДИ ДА СЕ СРЕЩНЕМ с Гетанех, избягахме от гълпите и прахоляка в столицата Адис Абеба и подкарахме нагоре в облаците по лъкатушните пътища към „Гуаса“. Двамата с учения и фотограф Джефри Кърби минахме покрай пресъхнали ферми и каменни колиби. Етиопия може да навява представи за камили и безмилостни солни равнини, но е предимно планинска. Бяхме се насочили към

му. Те се изправиха един срещу друг, само на сантиметри разстояние, заплашвайки се взаимно, докато съперникът не отстъпи.

Изследователи на „Гуаса“ – от Етиопия и отвъд – са изучили по минути ежедневието на почти 500 индивида. Те наблюдават заниманията им, изследват отношенията им, проследяват ражданията и документират смъртните случаи.

И все пак по отношение на геладите остават много неизвестни. След като бунт в Етиопия свалил император Хайле Селасие през 1974 г., гражданска война затруднила полевите изследвания. Въстания в началото на 90-те прогонили управляващата комунистическа хунта – Дерг, и учените се завърнали. Днес все още не е ясно колко гелади са останали. Няколкостотин хиляди? Десетки хиляди?

Ако искате да защитите единствената тревопасна маймуна, спасяването на тревата е добро начало.

По-голямата част от територията на страната вече се използва за земеделие. Просто има твърде много ферми, твърде много ерозия, за да съществува голямо разнообразие от треви. Геладите са многобройни в планината Симиен, но този северен регион е пълен с добитък. Много от естествените хищници тук са изчезнали. На цялата територия на планините учените са открили малки популации маймуни, които оцеляват, въпреки че са обградени отвсякъде с ферми. Но докога?

„Гуаса“ е различна. Тук хищниците изобилстват. Менюто на геладите обичайно се състои от 90% трева, но тук те ядат над 60 вида растения, така че тревата съставлява само половината от изяжданото количество, вероятно наподобявайки менюто на някои ранни хуманоиди. *Theropithecus* помага на учените да разберат как човешкият предшественик *Paranthropus boisei*, някога погрешно известен като Човека лешникотрошачка, може да се хранил с подобна растителност. „Изучаването на геладите тук не е като изучаването им

на други места – каза Кърби. – Това място е прозорец към отминала ера.

ГЕТАНЕХ СЕ ВГЛЕЖДА в мен с търпелива, крива усмивка. С него и Кърби правим обиколка. Изкачваме се и се спускаме по малки хълмчета. Вървим през подлеса. Внимаваме за крадци. Не трябва да спираме. Имаме почти 20 км за изминаване.

Гетанех ръководи службата за опазване на „Гуаса“. Защишава я от тези, които ѝ вредят. Никой не живее в „Гуаса“, но 45 000 селяни гъмжат из покрайнините ѝ. Местните сеят ечемик, леща, картофи и понякога пшеница. Отглеждат крави, овце и горят оборска тор, за да пекат типичните етиопски питки *инджера*. Малки групи от фермери, наречени *кебеле*, избират представители да надзирават

района. Управителите затварят територията на парка за месеци или години, докато власката – тревата, на която е наречена „Гуаса“ – израсне пищна и стане готова за косене. Това не спира всички. Крадци с ръчни коси се стрелкат по хълмовете, нелегално косейки трева за продаване чак в Дебре Бирхан. Браконieri изравят корените на цветни растения за горене. Гетанех понякога проследява престъпниците с група следотърсачи. Често следотърсачите патрулират без него. Когато Гетанех е сам, разчита на способността си да се промъква.

Етиката за използването на земята в „Гуаса“ се корени в легендите и в църквата. Споделените ресурси без здраво управление често падат жертва на себични действия от страна на отделни хора. Натискът от страна на общността и връзката с църквата изглежда са помогнали в „Гуаса“. Опазването било почти духовно задължение. Селяните се гордеели със службата си. Сезонната паша дори приключвала на религиозни празници. А когато всичко

Докато над „Гуаса“ пада мрак, геладите хукват надолу по един склон към скалите, където спят. Те ще прекарат нощта, стъпили на тесни скални тераси, в опит да се опазят от леопарди, хиени и бездомни кучета.

